

Autor: Wioletta Kozak

**Przykładowa wiązka zadań ilustrująca możliwości, jakie może dać praca z tekstem
nieliterackim w zakresie integracji kształcenia literackiego i kulturowego
oraz językowego, retoryki, tworzenia wypowiedzi i samokształcenia
w szkole ponadpodstawowej**

Przed czytaniem

1. Obejrzyj poniższe obrazy. Który z nich wzbudził w tobie emocje i zainteresowanie?
Co w wybranym przez siebie obrazie cię urzekło? Co zdumiało? Co zachwyciło?
Porozmawiaj o tym z kolegami.

Obraz 1.

Pablo Picasso, *Guernica*, 1937, Muzeum Narodowe Centrum Sztuki Królowej Zofii w Madrycie, <https://www.wikiart.org/en/pablo-picasso/guernica-1937>

Kubizm

Autor: Wioletta Kozak

Obraz 2.

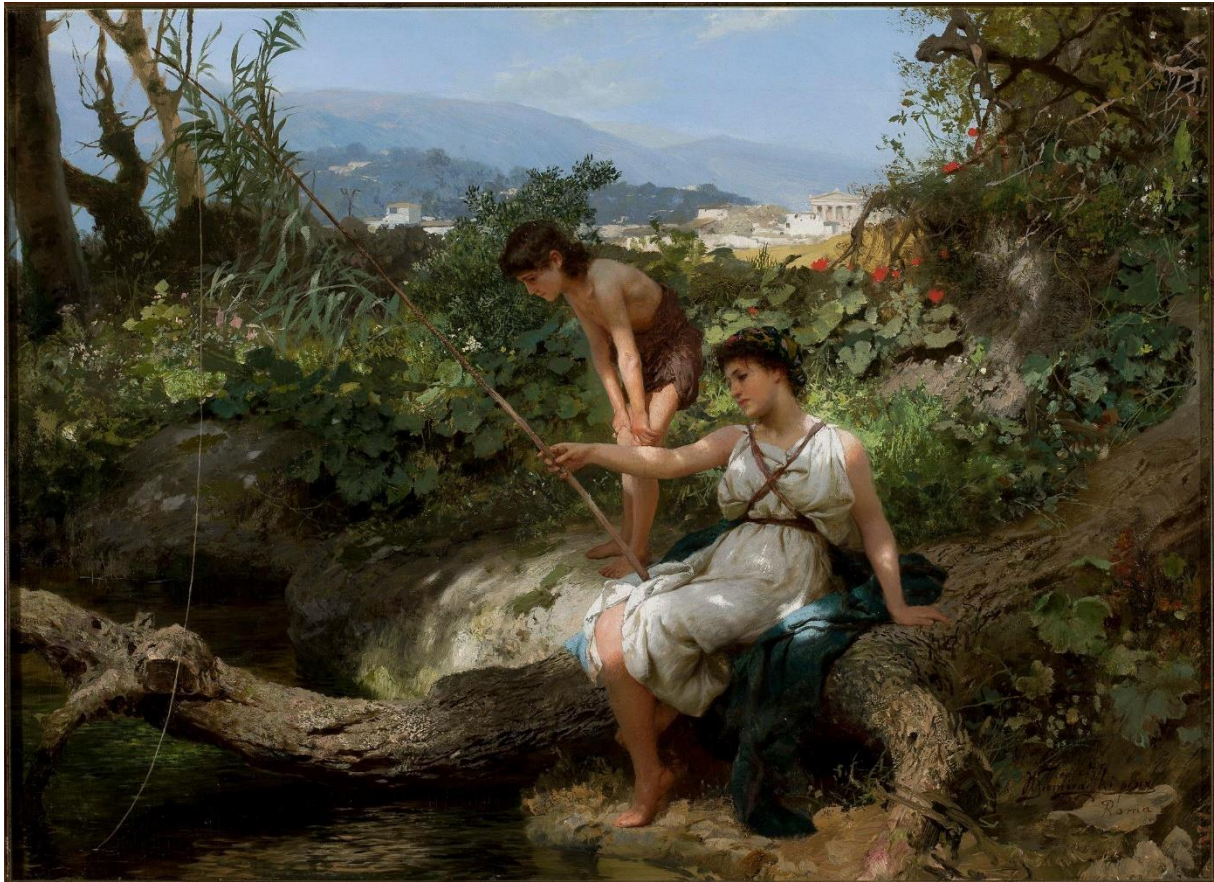

Mariusz Lewandowski, *Szepty Starego Lasu*, 2017

<https://www.pinterest.nz/pin/847732329831446428/>

Surrealizm

Obraz 3.

Henryk Siemiradzki, *Rzymska sielanka (Łowienie ryb)*, ok. 1879, Muzeum Narodowe w Warszawie, <http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=5192>

Akademizm

2. Każdy z tych obrazów reprezentuje inny kierunek artystyczny, odpowiednio: kubizm, surrealizm, akademizm. Sięgnij do tradycyjnej encyklopedii i *Słownika terminologicznego sztuk pięknych* albo do internetu i poszukaj informacji na temat tych kierunków w sztuce.
3. Zastanów się, do czego tobie potrzebna jest sztuka.

Czytanie tekstów filozoficznych

Józef Tischner

Sztuka

Praca artysty służy życiu inaczej niż praca rolnika. Sztuka odsłania głębszy sens życia ludzkiego i nadaje mu nową wartość. Praca rolnika służy życiu w ten sposób, że podtrzymuje życie. Nie dlatego sięgamy po tom poezji, że czujemy taki jej głód jak głód chleba, ale po to, żeby zobaczyć życie w innym, wyższym świetle. Poezja to sztuka, która potrafi „zjadaczy chleba w aniołów przerobić” (Juliusz Słowacki). Twórczość artystyczna wywodzi się z wolności i natchnienia. Wolności nie należy utożsamiać ze swawolą. Swawola jest tam, gdzie „wszystko wolno”, bo nie ma żadnych wartości. Wolność jest tam, gdzie są człowiekowi zadane pewne wartości, pomiędzy którymi trzeba wybrać [...]. Natchnienie jest jak światło, które ukazuje to, co należy wybrać. Tworzenie artystyczne jest zawsze wyborem w świetle wartości – wyborem, po którym przychodzi tworzenie.

Gdyby nie rolnicy, artyści nie mieliby chleba. Gdyby nie artyści, życie rolników byłoby życiem przyziemnych robotów. Pełny rozwój człowieczeństwa wymaga współpracy jednych i drugich. [...]

Nikt nie ma dostępu do tego, co dzieje się w duszy artysty w chwili, w której wolność i natchnienie owocują tworzeniem. Sam artysta nie potrafi o tym opowiedzieć. Widzimy dopiero owoce tworzenia. Ale w owocu tworzenia jest zamknięta istotna prawda o tworzeniu i o jego etyczności. Szkopuł w tym, że jest zapisana w tak niepowtarzalny sposób, iż nie można jej przełożyć na język ogólników. [...]

Myślę, że najlepiej będzie wziąć pod uwagę konkretny przykład dzieła sztuki i zapytać: co dzieło to do mnie mówi?

Oto pomnik [stoczniovców poległych w Gdańsku w grudniu 1970 roku]. Na trzech potężnych krzyżach trzy kotwice – symbol przybitej do krzyża nadziei. Trzy krzyże i kotwice królują nad stocznia, nad miastem. U stóp krzyży – rzeźby przypominające wydarzenia sprzed lat. I fragmenty wiersza Czesława Miłosza:

*Który skrzywdziłeś człowieka prostego
Śmiechem nad krzywdą jego wybuchając [...]*

W tym pomniku jest prawda. Najpierw rzuca się prawda wspomnienia. Przed dziesięć laty zginęli tutaj pierwsi robotnicy stoczni. Patrząc na pomnik, myślimy o tamtej tragedii. „Poeta pamięta”. Dzieło sztuki nie pozwala nam zapomnieć. Pomnik utrwala tamto wydarzenie, chroni je przed przemijaniem i przed niszczącą funkcją czasu [...] idzie nie tylko o to, by nie zapomnieć, ale i o to, by zobaczyć coś nowego, czego gołym okiem nie widać. [...]

Dzieło sztuki bierze nas za rękę i prowadzi do tego, co kryje się głębiej, aż do prawdy istotnej. Pokazuje nam tę prawdę. Pokazuje całym sobą. Inaczej jej pokazać nie można. Ukazuje się w wielkim skrócie, cudownej syntezie. Można długo stać, czytać i myśleć, rozumieć i popadać w zadumę.

W tym pomniku jest jakieś dobro. Mam na myśli dobro etyczne, a więc świadectwo o dobroci człowieka. Pomnik opowiada o minionej tragedii w ten sposób, aby już nigdy tragedia taka nie powtórzyła się. Sztuka grozi, ostrzega, wzywa do wierności. Raz jeszcze

podnosi na wyżyny, ponad port i miasto, dawny nakaz Boga: „Nie zabijaj”. Ten dawny nakaz został w dziele sztuki uczyniony nakazem konkretnym i aktualnym [...].

Dzieło sztuki promieniuje przesłaniem. [...]

Powołaniem wielkiej sztuki jest często jakiś protest. Ale protest sztuki nigdy nie jest protestem nihilistycznym. Każde prawdziwe „nie” sztuki rodzi się z jej „tak”. Sztuka daje świadectwo wielkości człowieka – wielkości, która buduje się nawet w tragedii. [...]

Piękn o – nazywane niekiedy „formą” – jest jak światło dzieła sztuki. Piękno świeci, dokonując jedynej w swoim rodzaju syntezy prawdy i dobra. Piękno skupia nasze spojrzenia, kieruje uwagę, daje do widzenia i do myślenia. Istotą piękna jest – odsłaniać i obiecywać odsłanianie. Piękno odsłania prawdę. Zaś prawda jest prawdą o tym, co dobre. Dzieło sztuki to synteza tych trzech wartości. Ono mówi – mówi sobą.

J. Tischner, *Sztuka*, [w:] *Etyka solidarności oraz Homo sovieticus*, Kraków 1992, s. 45–49.

4. Jakie poglądy na temat sztuki przedstawia Józef Tischner w swoim eseju? Co jest jej najważniejszym celem?
5. Czemu służy przywołanie do rozważań filozoficznych rolników i robotników oraz zestawienie ich z artystami? Jakie znaczenie ma odwołanie się do cytatu z wiersza *Testament mój* Juliusza Słowackiego? Do jakiego utworu aluzją jest cytat „Poeta pamięta” i jakie ma znaczenie dla rozumienia przesłania eseju Józefa Tischnera?
6. Według Józefa Tischnera dzieło sztuki to synteza trzech wartości: piękna, dobra i prawdy. Czy wybrany przez ciebie obraz na początku lekcji spełnia te warunki? Jeśli tak, to w jaki sposób. Jeśli nie, podaj własny przykład dzieła (literackiego, malarskiego, muzycznego), które łączy w sobie te wartości. Uzasadnij swój wybór.
7. Poszukaj informacji na temat Pomnika Poległych Stoczniovców 1970, historii jego powstania, autorów oraz wydarzeń historycznych, do których nawiązuje. Wyjaśnij, jakie znaczenie miała data jego odsłonięcia.
8. Esej Józefa Tischnera jest tekstem argumentacyjnym, który prezentuje stanowisko autora i przekonuje do niego odbiorcę. Jakimi środkami językowymi posługuje się autor, by osiągnąć funkcję perswazyjną tekstu?
9. Jakimi argumentami posługuje się Józef Tischner w uzasadnieniu swojego stanowiska? W jaki sposób dobór argumentów wpływa na rozumienie sensu tekstu?
10. Zaobserwuj sposób prowadzenia wywodu przez Józefa Tischnera i przygotuj plan dekompozycyjny tekstu.
11. Józef Tischner był księdzem, kaznodzieją i filozofem. Znajdź te cechy jego wypowiedzi, które świadczą o wykorzystaniu elementów homilii w przytoczonym tekście.

Kontekst

Stanisław Przybyszewski
*Confiteor*¹

Sztuka nie ma żadnego celu, jest celem sama w sobie, jest absolutem, bo jest odbiciem absolutu – duszy.

A ponieważ jest absolutem, więc nie może być ujętą w żadne karby, nie może być na usługach jakiegokolwiek idei, jest panią, praźródłem, z którego całe życie się wyłoniło.

Sztuka stoi nad życiem, wnika w istotę wszechrzeczy, czyta zwyktemu człowiekowi ukryte runy², obejmuje wszechrzecz od jednej wieczności do drugiej, nie zna ni granic, ni praw, zna tylko jedną odwieczną ciągłość i potęgę bytu duszy, kojarzy duszę człowieka z duszą wszechnatury, a duszę jednostki uważa za przejaw tamtej.

Sztuka tendencyjna, sztuka pouczająca, sztuka-rozrywka, sztuka-patriotyzm, sztuka mająca jakiś cel moralny lub społeczny przestaje być sztuką, a staje się *biblia pauperum*³ dla ludzi, którzy nie umieją myśleć lub są zbyt mało wykształceni, by móc przeczytać odnośne podręczniki – a dla takich ludzi potrzebni są nauczyciele wędrowni, a nie sztuka.

Działać na społeczeństwo pouczająco albo moralnie, rozbudzać w nim patriotyzm lub społeczne instynkta za pomocą sztuki, znaczy poniżać ją, spychać z wyżyn absolutu do nędznej przypadkowości życia, a artysta, który to robi, niegodny jest miana artysty.

Sztuka demokratyczna, sztuka dla ludu, jeszcze niżej stoi. Sztuka dla ludu to wstrętne i płaskie banalizowanie środków, jakimi się artysta posługuje, to plebejuszowskie udostępnienie tego, co z natury rzeczy jest trudno dostępnym.

Dla ludu chleba potrzeba, nie sztuki, a jak będzie miał chleb, to sam sobie drogę znajdzie.

Zwlekać sztukę z jej piedestału, włóczyć ją po wszystkich rynkach i ulicach to rzecz świętokradcza.

Tak pojęta sztuka staje się najwyższą religią, a kapłanem jej jest artysta. Jest on osobisty tylko wewnętrzną potęgą, z jaką stany duszy odtwarza, poza tym jest kosmiczną, metafizyczną siłą, przez jaką się absolut i wieczność przejawia.

Był on pierwszym prorokiem, który wszelką przeszłość odsłaniał, a tłumaczył runy zapleśniałej przeszłości, był magiem, co przenikał najgłębsze tajemnice, obejmował tajne związki wszechświatów, przeczuwał i odkrywał ich wzajemne na siebie działanie, a z wiedzy tej tworzył sobie moc, co gwiazdy na niebie w ich biegu zastanawiała, był wielkim mędrcom, który wiedział najtajniejsze przyczyny i tworzył nowe, nigdy nie przeczuwane syntezы: artysta ten, to *ipse philosophus, daemon, Deus et omnia*⁴.

Artysta nie jest sługą ani kierownikiem, nie należy ani do narodu, ani do świata, nie służy żadnej idei ani żadnemu społeczeństwu.

Artysta stoi ponad życiem, ponad światem, jest Panem Panów, nie kielznany żadnym prawem, nie ograniczany żadną siłą ludzką.

Jest on zarówno święty i czysty, czy odtwarza największe zbrodnie, odkrywa najwstrętniejsze brudy, gdy oczy w niebo wbija i światłość Boga przenika.

¹ Confiteor (łac.) – „wyznaję, spowiadam się”. Słowa rozpoczynające jedną z modlitw należących do mszy świętej.

² Runy – stare pismo używane przez plemiona germańskie.

³ *Biblia pauperum* – dosł.: biblia ubogich; popularna w średniowieczu biblia obrazkowa dla osób, które nie potrafiły czytać.

⁴ *Ipse philosophus, daemon, Deus et omnia* (łac.) – sam filozof, szatan, Bóg i wszystko.

Bo nie zna on praw i ograniczeń, jakie objawy duszy ludzkiej w to lub owo koryto wpychają, zna on tylko jedynie potęgę tych przejawów, równie silną w cnocie czy w zbrodni, w rozpuście czy w skupieniu modlitwy.

[...] Artysta, który nagina się do wymagań poszczególnego społeczeństwa, pochlebia mu, podaje mu przeżuty i lekki do strawienia obrok (zapomniałem, że mówię o artyście, zacząłem mówić o pokornym wole roboczym).

Artysta, który pragnie poklasku, a skarży się na małe uznanie tłumu, stoi jeszcze w przedśmionku sztuki, nie czuje się jeszcze panem, który łask nie żebrze, tylko hojną ręką je na tłum rzuca i nie pragnie podzięką – tej pragnie tylko plebejusz w duchu, tej pragną tylko dorobkiewiczze.

Artysta, który się skarży, że rozrzucając skarby swego ducha kala swą duszę przez zetknięcie się z tłumem, przeszedł święty próg, ale się myli. Człowiek nie uznający żadnych praw, stojący ponad tłumem, ponad światem, kalać się nie może.

Stanisław Przybyszewski, *Confiteor*, [w:] *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. Maria Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000, s. 218-225.
<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/confiteor.html>

12. Jakie poglądy na rolę sztuki i artysty prezentuje Stanisław Przybyszewski? Czy są one zbliżone z poglądami Józefa Tischnera? Znajdź różnice i podobieństwa, ilustrując je odpowiednimi cytatami z tekstów.
13. Wyobraź sobie, że Józef Tischner mógł porozmawiać ze Stanisławem Przybyszewskim. Ułóż dialog będący polemiką między Tischnerem a Przybyszewskim na temat sztuki i artysty. Wykorzystaj oba fragmenty pism twórców.

Sztuka w poezji

14. Przypomnij sobie mit o Orfeuszu i o Pigmalionie. Zbierz informacje o twórcach, do których odwołuje się Cyprian Kamil Norwid w wierszu *Fortepian Szopena*, tj. o Fidiaszu i Ajschylosie oraz o Dawidzie jako twórcy psalmów.
15. Przeczytaj wiersz Cypriana Kamila Norwida *Fortepian Szopena*.
16. Do której koncepcji sztuki: Tischnera czy Przybyszewskiego odwołuje się Norwid? Uzasadnij odpowiedź. Jaką rolę w rozumieniu sztuki i artysty ma odwołanie się do Orfeusza i Pigmaliona? Na czym polegała peryklejska prostota sztuki? Co oznaczają słowa „Ideal sięgnął bruku” i jak korespondują z tekstem Tischnera oraz przywołanymi w nim cytatami?
17. Przez krytyków literackich *Fortepian Szopena* Cypriana Kamila Norwida został nazwany „traktatem o sztuce”. Czy zgadzasz się z tą opinią? Przedstaw swoje zdanie, odwołując się zarówno do refleksji Norwida o sztuce, jak i do warstwy językowej utworu.

Autor: Wioletta Kozak

Podsumowanie

18. Najpierw obejrzyj obraz Jacques'a-Louisa Davida *Portret pani Récamier*, 1800 (Muzeum Luwr w Paryżu).

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jacques-Louis_David_016.jpg

Autor: Wioletta Kozak

A teraz drugi obraz: René Magritte'a *Perspektywa: Madame Récamier Davida*, 1949.

<http://www.wikipaintings.org/en/rene-magritte/perspective-madame-recamier-by-david-1949>

Który z tych obrazów zrobił na tobie większe wrażenie? Dlaczego? Do poglądów którego twórcy: Tischnera czy Przybyszewskiego możesz odnieść ich interpretację? Napisz swoje refleksje związane z odczytaniem obrazu René Magritte'a.

Praca domowa

Wybierz jedno dzieło sztuki, które w Twojej opinii spełnia kryteria prawdy, dobra i piękna, i pisemnie – na wzór Józefa Tischnera – wyjaśnij, w jaki sposób te wartości są w nim realizowane.